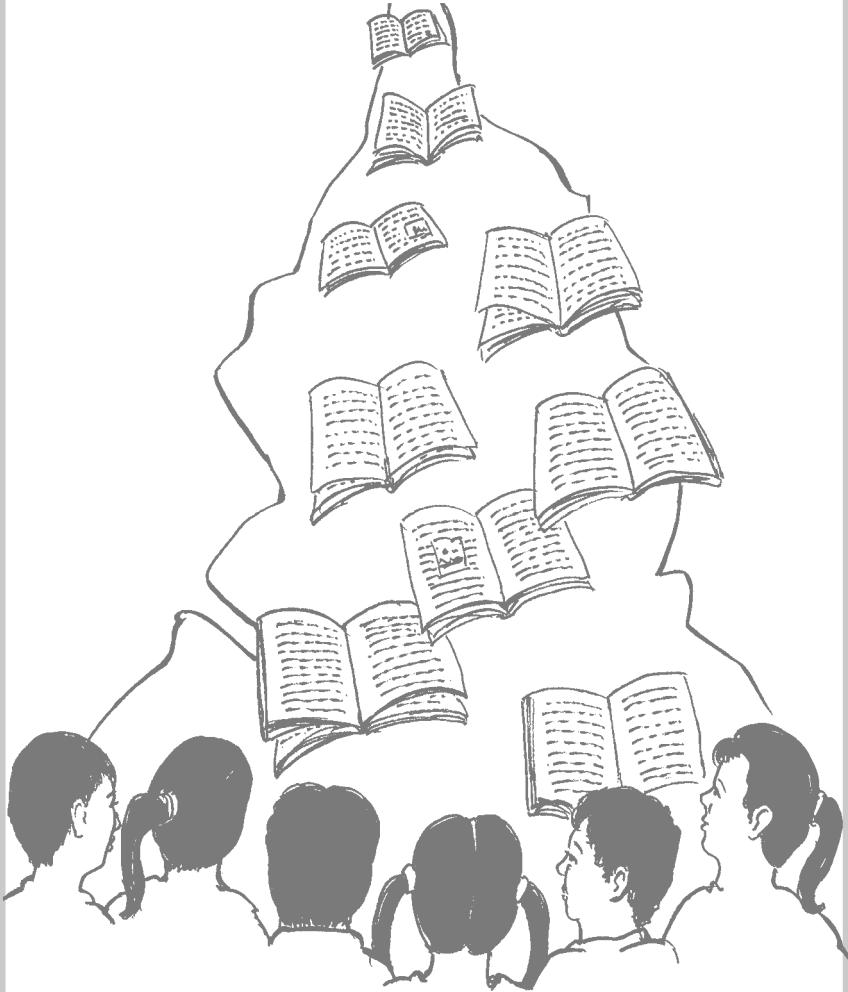

महिला विरुद्धको हिंसा र महिलाको
कानुनी अधिकार सम्बन्धी
जानकारी पुस्तिका

अंक : २४
संस्करण : प्रथम
प्रकाशक : कानुनी सहयोग तथा परामर्श केन्द्र (ल्याक)
मानभवन, ललितपुर
प्रकाशक संख्या : १०००
© कानुनी सहयोग तथा परामर्श केन्द्र (ल्याक) २०७५
सहयागी : Open Society Foundation (OSF)
डिजाइन : कम्प्यूटर लग
पुल्चोक, ललितपुर ।
फोन: ९८५११३४९७७

विषयसूची

१.	विवाह	१
२.	बालविवाह	४
३.	बहुविवाह	७
४.	हाडनाता विवाह	१०
५.	सम्बन्ध विच्छेद	११
६.	महिलाको सम्पत्ति सम्बन्धी अधिकार	१७
७.	जबर्जस्ती करणी (बलात्कार)	२३
८.	यौन सम्बन्धी अन्य कसुरहरु	२९
१०.	छाउपडी	३४
११.	गाली बेईज्जती	३५
१२.	विवाहमा लेनदेन (दाईजो तिलक) विरुद्धको व्यवस्था	३६
१३.	तेजाब वा अन्य रासायनिक, जैविक वा विषालु पदार्थ प्रयोग विरुद्ध व्यवस्था	३७
१४.	गर्भ संरक्षण विरुद्धको कसुर	३८

विवाह

विवाह भनेको के हो ?

कुनै पुरुष र महिला बीच दाम्पत्य तथा पारिवारिक जीवन प्रारम्भ गर्नको लागि कुनै उत्सव, समारोह, औपचारिक वा अन्य कुनै कार्यवाट एक अर्कालाई पति पत्नीको रूपमा स्वीकार गरेमा विवाह भएको मानिन्छ । यस्तो विवाह स्थायी, अनतिक्रम्य तथा स्वतन्त्र सहमतिमा आधारित एक पवित्र सामाजिक तथा कानुनी बन्धन हो । प्रत्येक व्यक्तिलाई कानूनको अधिनमा रहि विवाह गर्ने, परिवार कायम गर्ने तथा पारिवारिक जीवनयापन गर्ने स्वतन्त्रता हुनेछ ।

नोट: विवाह जुनसुकै किसिमबाट भएको भए तापनि त्यस्तो विवाह सार्वजनिक गर्नु वा गराउनु पर्नेछ अर्थात विवाह भएको पति पत्नि बाहेक अन्य व्यक्तिले पनि थाहा पाउनु पर्छ ।

के कस्तो अवस्थामा महिला र पुरुषबीच विवाह हुन सक्छ ?

- (क) पुरुष र महिलाले एक अर्कालाई पति पत्नीको रूपमा स्वीकार गर्न मञ्जुर गरेमा,
- (ख) कानून बमोजिम पुरुष र महिला हाडनाता करणीमा सजाय हुने नाताको नभएमा,
- (ग) पुरुष र महिला दुवैको वैवाहिक सम्बन्ध कायम रहेको अवस्था नरहेमा,
- (घ) बीस वर्ष उमेर पूरा भएमा । विवाह भएपछि आपसी प्रेम सद्भाव भएको, पारिवारिक जीवन स्थापना गरेको र आपसी सहयोग संरक्षण र सम्मान हुनुपर्छ,

विवाह गर्ने व्यक्तिहरूको मन्जुरी विना विवाह गराएमा के हुन्छ ?

विवाह गर्ने व्यक्तिहरूको मन्जुरी विना कसैले कसैको विवाह गर्न गराउन हुँदैन । विवाह गर्ने उमेर पूरा नभएको व्यक्तिले दिएको मन्जुरीलाई मन्जुरी मानिने छैन । यसरी मन्जुरी विना गराईएको विवाह बदर हुन्छ ।

सजायः मन्जुरी विना विवाहको कसुर गर्ने गराउने व्यक्तिलाई दुई बर्षसम्म कैद र बीस हजार रुपैयाँसम्म जरिवाना हुनेछ । कस्तो विवाह स्वतः बदर हुन्छ ?

- (क) पुरुष वा महिलाको मञ्जुरी नभई भएको विवाह,
- (ख) हाडनाता करणीमा सजाय हुने नाताका व्यक्तिहरू बीच भएको विवाह ।

यो पनि थाहा पाई राखौ

आफ्नो जातिय समुदाय वा कुलमा चलिआएको चलन अनुसार विवाह गर्न हुने नाता सम्बन्धमा विवाह गर्न हुन्छ ।

कस्तो विवाह बदर गराउन सकिन्छ ?

- (क) विवाह गर्ने उमेर पूरा नभएमा,
  - (ख) भुक्त्याई विवाह गरे वा गराएमा,
- तर, विवाहको परिणाम स्वरूप कुनै महिला गर्भवती भएमा वा निजबाट शिशु जन्मिएमा निजको मञ्जुरी भएमा मात्र विवाह बदर हुन सक्नेछ ।

विवाह दर्ता कहाँ कसले गराउन सक्छ ?

पति तथा पत्नीले आफ्नो स्थानिय वडा कार्यालयमा रहेका पंजिकाधिकारी कहाँ निवेदन दिई विवाह दर्ता गराउनु पर्नेछ । पति र पत्नी दुवैले वा कुनै एक जनाले पनि विवाह दर्ता गराउन निवेदन दिन सक्नेछ । यदि नेपाल बाहिर बसोबास गरेका पति तथा पत्नी छन् भने आफू रहे बसेको मुलुकमा रहेको नेपालको राजदूतावास वा महावाणिज्य दूतावासमा विवाह दर्ताको लागि निवेदन दिन सक्ने छन् ।

विवाह पछि महिलाले कुन थर प्रयोग गर्नुपर्दछ ?

महिलाले विवाहपछि बाबु वा आमाले प्रयोग गरेको थर वा

निजको पतिको थर वा दुवै थर प्रयोग गर्न सक्नेछिन् । यदि विवाहिता महिलाको थरको सम्बन्धमा कुनै प्रश्न उठेमा अन्यथा प्रमाणित भएकोमा बाहेक निजले आफ्नो पतिको थर प्रयोग गरेको मानिनेछ । पतिको थर प्रयोग गरेकी महिलाको सम्बन्ध विच्छेद भएमा निजले चाहेमा निजको बाबु वा आमाले प्रयोग गरेको थर प्रयोग गर्न सक्नेछिन् ।

कस्तो अवस्थामा वैवाहिक सम्बन्ध अन्त्य भएको मानिन्छ ?

- क) विवाह बदर भएमा,
- ख) कानून बमोजिम पति पत्नीको सम्बन्ध विच्छेद भएमा,
- ग) पत्नीले कानून बमोजिम सम्बन्ध विच्छेद नहुँदै अर्को विवाह गरेमा । ■

बालविवाह

बाल विवाह भनेको के हो ?

कानूनले विवाह गर्न मिल्ने भनेर तोकेको उमेर भन्दा कम उमेरमा गरिने विवाह बालविवाह हो । कानूनले तोकेको उमेर अर्थात् २० वर्ष पूरा गरेपछि मात्र विवाह गर्नु पर्दछ । २० वर्ष भन्दा कम उमेरका केटा र केटीलाई विवाह गरिदिएमा त्यसलाई बालविवाह मानिन्छ । यसलाई कानूनले अपराध मानेकोछ । कानूनले केटा र केटीको संरक्षकको मन्जुरी भए पनि नभए पनि २० वर्ष पूरा हुनुपर्छ । कानूनले तोकेको उमेर नपुगेसम्म विवाह गर्न गराउन हुँदैन ।

उजुरी गर्ने निकाय

बालविवाहको उजुरी प्रहरी कार्यालयमा दिनुपर्छ ।

सजायँ

बालविवाह गर्ने गराउने कसुर गर्ने व्यक्तिलाई तीन वर्षसम्म कैद र तीस हजार रुपैयाँसम्म जरिवाना हुन्छ ।

यो पनि थाहा पाई राखौ

- विवाहको परिणाम स्वरूप कुनै महिला गर्भवती भएमा वा निजबाट शिशु जन्मिएमा निजको मञ्जुरी भएमा मात्र विवाह बदर हुन सक्नेछ ।
- २० वर्ष नपुगी केटा र केटीले विवाह गरेको रहेछ र सन्तान जन्मेको रहेछ भने त्यस्तो सन्तानले बाबु आमाबाट अंश पाउनेछन् ।

हदम्याद

बालविवाहमा थाहा पाएको मितिले **तीन महिनाभित्र** उजुरी गर्नुपर्दछ ।

भुक्त्याई गरिने विवाह

विवाह गर्दा केटा र केटी बीच जे-जस्तो अवस्था छ त्यसको बारेमा एक पक्षले अर्को पक्षलाई जानकारी दिएर मात्र विवाह गर्नु पर्दछ । त्यसरी जानकारी नदिई लुकाई-छिपाई विवाह गरिदिन्छन् भने त्यसलाई **भुक्त्याई गरिने** विवाह भनिन्छ । साथै विवाह गर्दा केटा र केटीबीच सहमति भई मन्जुरीले विवाह गरिनु पर्दछ ।

कस्तो अवस्थाको व्यक्तिसंग भुक्त्याई विवाह गरेमा विवाह बदर गराउन सकिन्छ ?

- (क) शरीरमा मानव रोग प्रतिरोधक क्षमता नष्ट गर्ने जीवाणु (एच.आई.भी) वा हेपाटाइटिस बी रहेको वा यस्तै प्रकृतिका निको नहुने कडा रोग लागेको,
- (ख) यौनाङ्ग नभएको, नपुड्सक भएको वा सन्तान उत्पादन गर्ने क्षमता नभएको प्रमाणित भैसकेको,
- (ग) पूर्ण रूपमा बोलन वा सुन्न नसक्ने, पूर्ण रूपमा दृष्टिविहीन वा कुष्ठ रोगी भएको,
- (घ) होश ठेगानमा नरहेको,
- (ङ) विवाह भैसकेको,
- (च) गर्भवती भएको,
- (छ) नैतिक पतन देखिने फौजदारी अभियोगमा कसुरदार ठहरी अदालतबाट सजाय पाएको ।

भुक्त्याई विवाह गराएमा के हुन्छ ?

भुक्त्याई विवाह गरेको कारणबाट मर्का पर्ने व्यक्तिले त्यस्तो विवाह बदर गराउन र भुक्त्याई विवाह गर्ने वा गराउनेबाट मनासिव क्षतिपूर्ति दावी गर्न सक्नेछ ।

उजुरी गर्ने निकाय

भुक्त्याई गरिएको विवाह बदरको लागि जिल्ला अदालतमा फिराद दिनुपर्दछ ।

हदम्याद

भुक्त्याई गरिएको विवाह बदरको लागि विवाह गरेको मितिले ३ महिनाभित्र उजुर गर्नुपर्छ । ■

बहुविवाह भनेको के हो ?

विवाहित पुरुषले वैवाहिक सम्बन्ध कायम रहेको अवस्थामा अर्को विवाह गर्न हुँदैन । विवाहित पुरुषले श्रीमति हुँदा-हुँदै अर्की श्रीमति ल्याएमा वा राखेमा यसलाई बहुविवाह भनिन्छ । कुनै पुरुष विवाहित हो भनी जानीजानी त्यस्तो पुरुषसंग कुनै महिलाले विवाह गर्न हुँदैन ।

बहुविवाह गरेमा के-कति सजायँ हुन्छ ?

बहुविवाह गर्ने वा गराउने व्यक्तिलाई एक वर्षदेखि पाँच वर्षसम्म कैद र दश हजार रुपैयाँदेखि पचासहजार रुपैयाँसम्म जरिवाना हुनेछ। तर यो ऐन लागू हुनु अघि तत्काल प्रचलित कानून बमोजिम भएको विवाहको हकमा कनै कुराले असर गरेको मानिने छैन।

कुन अवस्थामा कानुनी रूपले पूनः विवाह गर्न सक्दछः?

- क) पति-पत्नी बीच सम्बन्ध विच्छेद गरि वैवाहिक सम्बन्ध अन्त्य भएमा,
- ख) पति वा पत्नीको मृत्यु भएमा,
- ग) पति वा पत्नीले कानून बमोजिम अंशवण्डा गरी भिन्न भएमा।

श्रीमतिले अर्को विवाह गरी पहिलो श्रीमानको धनमाल लिएर गएमा के हुन्छ?

कसैले अर्काको श्रीमतिलाई विवाह गरी निजको धनमाल समेत लगेकोमा वा कुनै महिलाले अर्को विवाह गरेर जाँदा आफुले लगाएको वा प्रयोग गर्ने गरेको लत्ता कपडा वा आफ्नो दाइजो, पेवा वा निजी आर्जन बाहेक पहिलो लोग्नेको धनमाल समेत लगेमा त्यसरी लग्न नपाउने धनमालको हकमा निजको पहिलो लोग्ने र निज मरेमा वा विदेश गएकोमा निजको हकदारले फिर्ता लिन पाउँछ।

बहुविवाहको अपराधमा कसले उजुरी गर्ने ?

यस्तो अपराधमा पीडित श्रीमति आफैँले, छरछिमेक आफन्त

जो-सुकैले पनि उजुरी दिन सक्दछन् । यस्तो उजुरीलाई जाहेरी दरखास्त भनिन्छ ।

बहुविवाहको अपराधमा कहाँ उजुरी दिनु पर्दछ ?

बहुविवाहको उजुरी आफु बसोबास गरेको ठाउँ नजिकको प्रहरी चौकीमा दिनुपर्दछ ।

बहुविवाहको अपराधमा कहिलेसम्ममा उजुरी गर्न सकिन्छ?

बहुविवाहको अपराधमा भए गरेको कुरा थाहा पाएको मितिले तीन महिना सम्ममा उजुरी गर्नुपर्ने हुन्छ । उक्त हदम्याद नाघेपछि उजुर लाग्ने छैन ।

के बहुविवाह बदर गर्न सकिन्छ?

बहु विवाह स्वतः बदर हुनेछ ।

के दोस्रो श्रीमतिले अंश पाउन सक्छन् ?

दोस्रो श्रीमतिले श्रीमान्को सम्पत्तिबाट अंश पाउन सकिदैनन् ।

बहुविवाहपछि के परिणाम हुनसक्दछ?

- १) बहुविवाह गर्नेलाई सजायँ गराउन सकिन्छन् ।
- २) पतिसँग सम्बन्ध विच्छेद गर्न सकिन्छन् ।
- ३) पतिबाट अंश लिई भिन्न बस्न सकिन्छन् ।
- ४) दोस्रो विवाह बदर गराउन सक्नेछिन ।

बहुविवाहको परिणाम स्वरूप बच्चा जन्मिएमा परिणाम के हुनसक्दछ ?

बहुविवाह स्वतः बदर भए पनि त्यस्तो विवाहबाट जन्मिएको

शिशुको कानुन बमोजिमको हकमा कुनै असर पर्ने छैन । उसले आमावाबुवाट अंश प्राप्त गर्नेछ, भने जन्म दर्ता तथा नागरिकताको हक समेत सुरक्षित हुनेछ ।

यो पनि थाहा पाइराख्नुस् !

- पत्नीले छोरी छोरी मात्रै जन्माएको अवस्थामा पुरुषले छोरो पाउन बहुविवाह गर्ने गरेका उदाहरण पनि छन् । तर छोरो र छोरी जन्माउने कुरा महिलामा नभएर पुरुषमा निर्भर गर्ने कुरा हो । यसमा महिलाको कुनै भूमिका हुँदैन तथा छोरी पाएको भनेर दोश्रो विवाह गर्न पाइँदैन ।
- सन्तान नभएको निहुँमा पनि पुरुषहरूले पनि बहुविवाह गर्ने गरेको पाइन्छ । तर सन्तान नहुनाको कारण पुरुष वा महिला कसैमा पनि रहेको त्रुटि हुन सक्दछ । यसको राम्रो जाँच गराएर उपचार गर्न सकिन्छ । तर सन्तान भएन भनेर दोश्रो विवाह गर्न पाइँदैन ।
- पत्नीमा रहेका प्रजनन् स्वास्थ्य समस्याका कारण यौन असन्तुष्टिवश पुरुषले बहुविवाह गरेका पनि पाइन्छन् । राम्ररी जाँचाएर र सल्लाह अनुसारको उपचार गराएमा यौन सम्बन्धी यस्ता समस्याहरू सुल्भिन सक्छन् । ■

हाडनाता विवाह

हाडनातामा हुने विवाह भनेको के हो ?

आफ्नो जातिय समुदाय वा कुलमा चलिआएको चलन अनुसार

विवाह गर्न हुने नाता सम्बन्धमा बाहेक हाडनाता करणीमा सजाय हुने नातामा विवाह गरिएमा त्यसलाई हाडनातामा हुने विवाह भनिन्छ । हाडनातामा विवाह गर्न गराउन हुँदैन ।

हाडनातामा विवाह भएमा के हुन्छ ?

थाहा पाएर वा नपाई जुनसुकै तवरबाट भएर पनि हाडनातामा विवाह भएको रहेछ भने त्यस्तो विवाह स्वतः बदर हुन्छ ।

सजाय

हाडनाताको विवाह जानीजानी भएको रहेछ भने त्यस्तो विवाह गर्नेलाई हाडनाता करणीको कसुर गरेको मानिन्छ र गराउनेलाई तीन महिनासम्म कैद वा तीन हजार रुपैयाँसम्म जरिवाना वा दुवै सजाय हुनेछ । ■

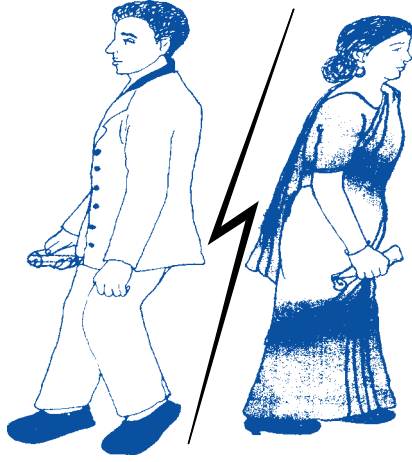
सम्बन्ध विच्छेद

सम्बन्ध विच्छेद भनेको के हो ?

सम्बन्ध विच्छेद भनेको पति-पत्नी बीचको वैवाहिक सम्बन्धलाई कानून बमोजिम विच्छेद गरिनु हो । यसलाई बोलचालको भाषामा छोडपत्र वा पारपाचुके पनि भनिन्छ । पति-पत्नी दुवैले चाहेमा जहिलेसुकै पनि सम्बन्ध विच्छेद गर्न सक्नेछन् ।

सम्बन्ध विच्छेदपछि महिलाले प्राप्त गर्ने कानुनी अधिकारहरू :

पति-पत्नी बीच पतिको कारणबाट सम्बन्ध विच्छेद हुने भएमा पत्नीले माग गरेमा अंशवण्डा गरेर मात्रै सम्बन्ध विच्छेद गर्न

सकिन्छ । यसरी अंश लिई सकेपछि महिलाले अर्को विवाह गरेमा अंश वापत पाएको सम्पत्ति सम्बन्ध विच्छेद गरेका श्रीमानलाई फर्काउनु पर्दैन र अंश वापत प्राप्त चल अचल सम्पत्ति महिलाले आफुखुशी गर्न सकिन्छन् । तर सम्बन्ध विच्छेद भएकी महिलाको मृत्यु भएमा निजको सम्पत्ति निजका छोराछोरीले र छोराछोरी नभए पूर्व पतिबाट पाएको सम्पत्ति त्यस्ता पतिले र अन्य सम्पत्ति माईती पट्टीका हकवालाले पाउने छन् ।

सम्बन्ध विच्छेद गर्ने पत्नीले पतिसँग अंश नलिई एकमुष्ठ रकम वार्षिक वा मासिक रुपमा खर्च भराई लिन चाहेमा अदालतले पतिको सम्पत्ति वा आमदानीको आधारमा एकमुष्ठ वा वार्षिक वा मासिक खर्च अदालतले भराई दिन सक्दछ । त्यस्ती पत्नीले अर्को विवाह गरेमा त्यस्तो खर्च दिनुपर्ने छैन ।

सम्बन्ध विच्छेद गर्दा अंश पाउनुपर्ने पत्नीले पतिको सम्पत्ति नभएको कारणले अंश नपाएमा पत्नीले त्यस्तो पतिबाट खानलाउन खर्च

भराउन चाहेमा र पतिको आम्दानी भएमा अदालतले त्यस्तै पत्नीलाई सम्बन्ध विच्छेद भएको पतिको आम्दानीको आधारमा खानलाउने खर्च भराई दिन सक्नेछ तर त्यस्तै पत्नीले अर्को विवाह गरेमा वा पतिको भन्दा बढि आम्दानी भएमा त्यस्तो खर्च दिनुपर्ने छैन ।

सम्बन्ध विच्छेद गर्दा महिलाले कस्तो अवस्थामा अंश तथा खर्च भराउन पाउदैनन् ?

- पत्नीले पतिलाई खान लगाउन नदिएमा वा घरबाट निकाला गरिदिएमा,
- पत्नीले पतिको अङ्ग-भङ्ग हुने वा अरू कुनै ठूलो शारीरिक वा मानसिक कष्ट हुने किसिमको कुनै काम वा जाल प्रपञ्च गरेमा,
- पत्नीले अन्य पुरुषसँग यौन सम्बन्ध राखेको ठहरेमा ।

महिलाले सम्बन्ध विच्छेद कहिले गर्न सकिन्छन् ?

- क) कानून बमोजिम अंश लिई वा मानो छुट्टिई पति-पत्नी भिन्न बसेको अवस्थामा बाहेक पतिले पत्नीको मञ्जुरी नलिई लगातार तीन वर्ष वा सोभन्दा बढी समयदेखि अलग बसेमा,
- (ख) पतिले पत्नीलाई खान लगाउन नदिएमा वा घरबाट निकाला गरिदिएमा,
- (ग) पतिले पत्नीको अङ्ग-भङ्ग हुने वा अरू कुनै ठूलो शारीरिक वा मानसिक कष्ट हुने किसिमको कुनै काम वा जाल प्रपञ्च गरेमा,
- (घ) पतिले अर्को विवाह गरेमा,
- (ङ) पतिले अन्य महिलासँग यौन सम्बन्ध राखेको ठहरेमा,
- (च) पतिले पत्नीलाई जबरजस्ती करणी गरेको ठहरेमा ।

पुरुषले कहिले सम्बन्ध विच्छेद गर्न सक्दछ ?

- (क) कानून बमोजिम अंश लिई वा मानो छुट्टिई पति पत्नी भिन्न बसेको अवस्थामा बाहेक पत्नीले पतिको मञ्जुरी नलिई लगातार तीन वर्ष वा सोभन्दा बढी समयदेखि अलग बसेमा,
- (ख) पत्नीले पतिलाई खान लगाउन नदिएमा वा घरबाट निकाला गरिदिएमा,
- (ग) पत्नीले पतिको अङ्ग भङ्ग हुने वा अरू कुनै ठूलो शारीरिक वा मानसिक कष्ट हुने किसिमको कुनै काम वा जाल प्रपञ्च गरेमा,
- (घ) पत्नीले अन्य पुरुषसँग यौन सम्बन्ध राखेको ठहरेमा ।

सम्बन्ध विच्छेदपछि छोराछोरी कोसँग बस्न पाउँछन् ?

१. पाँच वर्ष उमेर पूरा नभएको नाबालक सन्तान छ भने आमाले अर्को विवाह गरेको भए वा नभएपनि आफूसँग राख्न चाहेमा आमाले राख्न सकिन्छन् ।
२. पाँच वर्षभन्दा माथिको नाबालक सन्तान छ भने आमाले अर्को विवाह गरेकोमा बाहेक आफूसँग राख्न चाहेमा आमाले राख्न सकिन्छन् ।
३. अन्य अवस्थामा बाबुको जिम्मामा रहनेछ ।
४. आमा-बाबु दुवैको सहमति भएमा सहमति बमोजिम गर्न पनि सक्नेछन् ।
५. दश वर्ष उमेर पूरा भएका नाबालकको सम्बन्धमा निर्णय लिदा सम्बन्धित नाबालकको समेत राय लिन सकिन्छ ।
६. आमा वा बाबु मध्ये कुनैको जिम्मामा नाबालक रहेकोमा त्यसरी जिम्मा लिने व्यक्तिको मृत्यु भएमा जिवित रहेका

आमा वा बाबुले अविलम्ब त्यस्तो नाबालक आफ्नो जिम्मामा लिनु पर्नेछ । तर अर्को विवाह गरिसकेकोमा पाँच वर्ष पूरा भएको नाबालक जिम्मा लिन कर लाग्ने छैन ।

७. पति-पत्नी भिन्न भएमा निजको कुनै नाबालक भएमा त्यस्तो नाबालकको पालनपोषण शिक्षा तथा उपचारको व्यवस्था सहमति भए सहमति बमोजिम सहमति नभएमा क. पाँच वर्ष पूरा नभएको नाबालक भए आमाको जिम्मा, ख. पाँच वर्ष माथि दश वर्ष पूरा नभएको भए बाबुको जिम्मा, ग. दश वर्ष पूरा गरेको नाबालक भए निजले जो संग मन्जुर गरेको छ निजको जिम्मा ।
८. तर नाबालकको जिम्मा लिने आमा वा बाबु भन्दा नलिने आमा वा बाबुको आम्दानी बढी रहेछ भने सहमति भए सहमति बमोजिम वा सहमति नभए अदालतले तोके बमोजिम खर्च नाबालकलाई उपलब्ध गराउनु पर्नेछ ।
९. बच्चा जसको संरक्षणमा रहने भएता पनि दुवैले (आमा बाबु) बच्चालाई भेटघाट गर्ने सुविधा पाउँदछन् ।
१०. नाबालकको हितमा निर्णय गर्नुपर्ने विषयमा विवाद भएमा बच्चा जसको संरक्षणमा रहेको छ निजले नै निर्णय गर्न पाउनेछ ।

यदि सम्बन्ध विच्छेदपछि बच्चा जन्मेमा के हुन्छ ?

- यदि सम्बन्ध विच्छेद भएको २७२ दिनभित्र बच्चा जन्मेमा यन्त्रथा प्रमाणित नभए सम्म सो बच्चा सम्बन्ध विच्छेद भएकै श्रीमान्को मानिन्छ ।
- सम्बन्ध विच्छेदको मुद्दा दर्ता गर्दा महिला आफू गर्भवती भए नभएको कुरा फिरादमा उल्लेख गर्नु पर्दछ ।

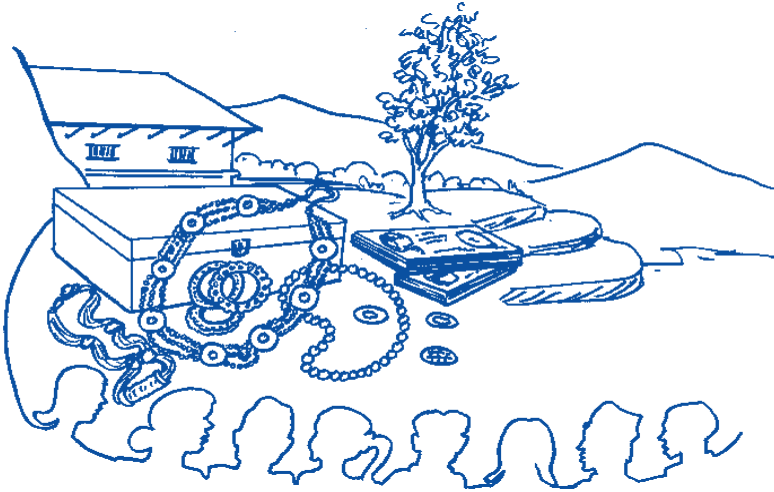
सम्बन्ध विच्छेदको निम्ति उजुर गर्न कहाँ जानु पर्दछ ?

सम्बन्ध विच्छेदको लागि पति वा पत्नीले अदालतमा निवेदन दिनु पर्नेछ । यसरी अदालतमा निवेदन परेपछि अदालतले दुवै पक्षलाई भरसक सम्झाई बुझाई मेलमिलाप गराउनु पर्नेछ । मेलमिलाप गराउन नसकेमा र विवाह कायम राख्नुभन्दा सम्बन्ध विच्छेद हुन उपयुक्त देखेमा अदालतले निजहरूको सम्बन्ध विच्छेद गरिदिनु पर्नेछ । निवेदन परेको एक वर्षपछि अदालतले सम्बन्ध विच्छेद गराई दिन पर्नेछ । तर सम्बन्ध विच्छेदका लागि दुवैपक्षको मंजुरी भएमा यसलाई छिटो र छरितो बनाउन व्यवहारमा पहिला पति वा पत्नी मध्ये एकजनाले सम्बन्धित जिल्ला अदालतमा निवेदन दिने र दोस्रो पक्षको तर्फबाट तुरुन्त म्याद बुझी प्रतिउत्तर दिई दुवै पक्षको उपस्थितिमा दुवै पक्षको मंजुरीबाट केही दिन मै सम्बन्ध विच्छेद गर्ने गरिन्छ ।

यो पनि थाहा पाइराख्नुोस् :

हुन त पति पत्नीसँग आ-आफ्नो स्व:निर्णयमा सम्बन्ध विच्छेद गर्ने कानुनी अधिकार हुन्छ, तर सम्बन्ध विच्छेदपछि प्रायः पत्नीको सामाजिक, आर्थिक जीवन धेरै कष्टकर हुने गरेको सन्दर्भमा विवाह गर्नुभन्दा अघि नै विवाहपछि आइपर्ने समस्याहरूको सामना गर्न सक्ने भएर मात्रै विवाह गर्नु उचित हुन्छ ।

आफ्ना छोराछोरीहरूलाई स्वस्थ, शिक्षित र आत्मनिर्भर बनाएर हुर्काउने दायित्व सबै अभिभावकको हुने गर्दछ । त्यसैले आफ्ना छोराछोरीहरूलाई राम्ररी पढाएर र उमेर पुगेर मात्रै विवाह गरिदिनु पर्दछ ।

महिलाको सम्पत्ति सम्बन्धी अधिकार

सम्पत्ति भनेको के हो ?

उपभोग गर्न खरिद, बिक्री वा अन्य तवरले हक हस्तान्तरण वा कारोवार गर्न वा कुनै लाभ प्राप्त गर्न सकिने कुनै नगद वस्तु वा कार्यलाई सम्पत्ति भनिन्छ ।

सम्पत्ति कति प्रकारका हुन्छन् ?

क) **चल सम्पत्ति**

सजिलै एक ठाउँबाट अर्को ठाउँमा लान, चलन चलाउन, लेनदेन गर्न सकिने सम्पत्तिलाई चल सम्पत्ति भनिन्छ । जस्तै: नगद वा नगदसरह कारोवार हुने वस्तु वा विदेशी मुद्रा, सुन चाँदी, जवाहरत, रत्न, गर गहना, ऋणपत्र, धितोपत्र, विनिमयपत्र, प्रतिपत्र त्यसबाट प्राप्त हुने लाभ, बौद्धिक सम्पत्ति, व्यापारिक ख्याति वा फ्रन्चाईज आदि ।

ख) अचल सम्पत्ति

भौतिक स्वरूप परिवर्तन नगरी जस्ताको तस्तै एक ठाउँबाट अर्को ठाउँमा लान नसकिने, लिनु दिनु वा स्वामित्व हस्तान्तरण गर्नु परेमा कानुनी प्रावधान पूरा गर्नुपर्ने सम्पत्तिलाई अचल सम्पत्ति भनिन्छ । जस्तै जग्गा, जमिन, जमिनसंग जोडिएको संरचना, खानी, ढुंगा खनिज, पानी नदी ताल-तलैया, रुख विरुवा, फलफुलका बोट आदि ।

महिलालाई कहिलेदेखि सम्पत्तिमा अधिकार प्राप्त हुन्छ ?

महिलालाई जन्मैदेखि पैतृक सम्पत्तिमा अंश हक अधिकार प्राप्त हुन्छ, र विवाहको आधारमा महिलालाई सम्पत्तिमा विभेद गर्न पाइदैन । महिलाको विवाह हुने बित्तिकै देखि निजको श्रीमान्बाट पनि अंश हक प्राप्त हुन्छ ।

कस्तो सम्पत्ति महिलाका एकलौटी हक लाग्ने निजी सम्पत्ति हो ?

कुनै व्यक्तिले आफुले आर्जन गरि आफ्नो नाममा रहेका र त्यसबाट बढे बढाएका निम्न प्रकारका सम्पत्तिलाई निजी सम्पत्ति भनिन्छ । निजी सम्पत्तिमा महिलाको एकलौटी हक हुन्छ र आफुखुशी गर्न पाउँछ ।

- क. आफ्नो ज्ञान शीप वा प्रयासबाट आर्जन गरेको सम्पत्ति
- ख. दान, बकस वा अपुताली स्वरूप प्राप्त गरेको,
- ग. चिट्ठा उपहार स्वरूप प्राप्त गरेको,
- घ. पारिश्रमिक, उपदान, निवृत्तिभरण, उपचार खर्च, सञ्चयकोष, बीमा वा अन्य सामाजिक सुरक्षा बापत प्राप्त गरेको रकम,

- ड. बौद्धिक सम्पत्ति वा रोयल्टी स्वरूप प्राप्त गरेको रकम,
- च. मानो छुट्टिई पाएको वा आफ्नो खति उपति गरी कमाएको
- छ. महिलाले विवाहपूर्व कमाएको वा विवाहको समयमा प्राप्त गरेको र बढे बढाएको,
- ज. महिलालाई पति वा पति तर्फका सबै अंशियारहरुको मन्जुरीले एकलौटी हुने गरी लिखत गरिदिएको, वा दिएको चल, अचल सम्पत्ति र सोबाट बढे बढाएको,
- झ. कानून बमोजिम कुनै व्यक्तिको निजी सम्पत्ति मात्रै उल्लेख गरेको ।

कस्तो सम्पत्तिबाट महिलाले अंश हक प्राप्त गर्दछिन् ?

संगोलको सम्पत्ति र सो बाट बढे बढाएको सम्पत्ति अंशियारहरु मध्ये जो सुकैको नाममा रहेपनि संगोलको सम्पत्ति मानिन्छ । निम्न बमोजिमको संगोलको सम्पत्तिबाट महिलालाई अंश हक प्राप्त हुन्छ ।

- क. पुख्र्यौलीबाट प्राप्त सम्पत्ति
- ख. निजी बाहेकको अंशियारका नाममा रहेको अन्य सम्पत्ति
- ग. अंशियारले संगोलको खेती, उद्योग, व्यापार, व्यवसायबाट आर्जन गरेको वा सोबाट बढे बढाएको सम्पत्ति ।

यो पनि थाहापाई राखौ

- कानून बमोजिम भिन्न भएकोमा बाहेक पति वा पत्नीले कमाएको वा त्यसबाट बढे बढाएको सम्पत्ति पति पत्नीको संगोलको सम्पत्ति मानिनेछ ।
- बाबुआमाले आर्जन गरेको सम्पत्ति समेत छोराछोरीको लागि संगोलको सम्पत्ति मानिन्छ ।

महिलाले अंश कस्तो अवस्थामा प्राप्त गर्न सकिन्छ ?

महिलाले अंश निम्न अवस्थामा प्राप्त गर्न सकिन्छ ।

१. छोरीको अवस्था,
२. विवाहिता श्रीमतिको अवस्था,
३. एकल (श्रीमान्को मृत्यु पश्चात्) महिलाको अवस्था र
४. सम्बन्ध विच्छेद गर्दाको अवस्थामा ।

१. छोरीको अवस्था :

पैतृक सम्पत्तिमा छोरीको जन्मसिद्ध अधिकार हुन्छ, जुन जन्मनासाथ प्राप्त हुन्छ । विवाहको आधारमा छोरीलाई अंशहकबाट बञ्चित गर्न मिल्दैन । विवाहित छोरीले अंश माग्दा छोरीको विवाह भएको दिनलाई मानो छुट्टिएको मिति मानिन्छ । छोरीले अंश वापत पाएको चल, अचल सबै सम्पत्ति भोगचलन, बेचबिखन आफु खुश गर्न सक्दछिन्, कोही कसैको मन्जुरी लिई राख्नु पर्दैन ।

२. विवाहिता श्रीमति (सधवा) अवस्था :

विवाह पश्चात् महिलालाई पतिको सम्पत्तिमाथि अंश अधिकार प्राप्त हुन्छ । पतिले पत्नीलाई घरबाट निकाला गरिदिएमा वा शारिरीक वा मानसिक यातना दिएमा जुनसुकै बेला पत्नीले अंश लिई भिन्न बस्न सकिन्छ । त्यसरी अंश वापत प्राप्त गरेको चल अचल सम्पत्ति भोग-चलन, बेचबिखन गर्न कोही कसैको मन्जुरी लिई राख्न पर्दैन, आफूखुस गर्न सक्दछिन् ।

३. एकल (पतिको मृत्यु पश्चात्) महिलाको अवस्था :

श्रीमान्को मृत्यु पश्चात् महिलाले चाहेमा जहिलेसुकै पनि

आफ्नो अंश लिई भिन्न बस्न सकिन्छन् । त्यस्तो अंश वापत प्राप्त गरेको सम्पत्ति महिलाले जुनसुकै प्रकृत्याले भोग चलन गर्न, बेचबिखन गर्न, दान-दातव्य गरी दिन कोही कसैको मन्जुरी लिईराख्नु पर्दैन, आफ्नो खुस गर्न सकिन्छन् । तर निजले अर्को विवाह गरेमा यसरी अंश वापत पाएको सम्पत्ति अधिल्लो पति तर्फ छोराछोरी भए छोराछोरीले र नभए आफैँले लिएर जान पाउने छिन् ।

४. सम्बन्ध विच्छेदी महिलाको अवस्था :

पतिको कारणबाट सम्बन्ध विच्छेद हुने भएमा पत्नीले अंश लिएर सम्बन्ध विच्छेद गर्न सकिन्छन् । यसरी अंश वापत प्राप्त सम्पत्ति महिलाले अर्को विवाह गरेमा आफूसँगै लान पाउँछिन्, पहिलो श्रीमान्लाई फर्काउनु पर्दैन । यस्तो चल, अचल सबै सम्पत्ति महिलाले आफूखुशी गर्न पाउँछिन् । तर त्यस्ती महिलाले अर्को विवाह नगरेमा वा अर्को विवाह गरेको भए पनि कुनै सन्तान नभएमा निजको शेषपछि निजले पाएको त्यस्तो सम्पत्ति बाँकी रहेमा अधिल्लो श्रीमान् पट्टिका सन्तान भए त्यस्ता सन्तानले र त्यस्ता सन्तान नभए अधिल्लो श्रीमान्ले र अन्य सम्पत्ति माईतीपट्टीका हकवालाले पाउनेछन् ।

अंशबण्डा गर्दाका बखत कुनै महिला अंशियार गर्भवती भएमा के हुन्छ ?

- ▶ अंशबण्डा गर्दाका बखत कुनै महिला अंशियार गर्भवती भएमा र निजले जन्माउने शिशु अंशियार हुने भएमा त्यसरी जन्मने शिशुलाई समेत समान अंशियार मानी निजको अंश

भाग छुट्याएर मात्र अंशवण्डा गर्नु पर्नेछ । तर, गर्भवती महिलाबाट जिउँदो शिशु नजन्मिएमा त्यस्ता शिशुको लागि छुट्याइएको अंश अन्य अशियारले बराबरी पाउनेछन् ।

अंशवण्डा सम्बन्धी अन्य व्यवस्थाहरू

- ▶ कानुन बमोजिम विवाह हुन नसक्ने, विवाह भएको नमानिने वा वैवाहिक सम्बन्ध अन्त्य भएका दम्पतिबाट जन्मिएका छोराछोरीले त्यस्ता बाबु आमाबाट अंश पाउनेछन् ।
- ▶ बाबुको पहिचान नभएका छोरा छोरीले आमाको सम्पत्तिबाट मात्र अंश पाउनेछन् ।
- ▶ प्रकाश नगरी बाहिर राखेका पत्नीले वा निजबाट जन्मेका छोराछोरीले पति वा बाबु मरेपछि अंशमा दावी गर्न पाउने छैन ।
- ▶ कुनै व्यक्तिले पत्नी, छोराछोरीसँग अंशवण्डा गरी भिन्न भएपछि अर्को विवाह गरेमा वा त्यसरी विवाह गरेकी पत्नीबाट छोराछोरी जन्मिएमा त्यस्ता पत्नी वा छोरा, छोरीले पति वा बाबुको अंश भागबाट मात्र अंश पाउनेछन् ।
- ▶ पत्नी जीवित हुने कुनै व्यक्तिले अंश नहुँदै अर्को विवाह गरेमा अन्य अशियारको अंश भाग छुट्याई आफूले पाउने अंश भागबाट त्यसरी विवाह गर्ने महिलालाई अंश दिनु पर्नेछ ।
- ▶ सगोलमा बसेका दाजुभाइका छोराछोरी वा पत्नीले आफ्ना बाबु वा पतिको भागबाट मात्र अंश पाउनेछन् ।
- ▶ अंश नहुँदै पति वा बाबु आमा मरेमा निजले पाउने अंश निजका पत्नी वा छोरा, छोरीले पाउनेछन् ।
- ▶ कुनै व्यक्तिको एकभन्दा बढी पत्नीहरू भएमा निजहरूले पतिको भागबाट मात्र अंश पाउनेछन् ।

यो पनि थाहा पाइराख्नुस् :

- आफ्नो स्वामित्वमा रहेको सम्पत्ति कसैको माया मोह जालमा फसी वा करकाप वा डरधम्कीबाट प्रभावित भई सम्पत्तिको हक हस्तान्तरण नगरौं । एक पटक अरुलाई हक हस्तान्तरण गरी सकेपछि पूनः उक्त सम्पत्ति आफ्नो स्वामित्वमा ल्याउन कानूनले तपाईंलाई सहयोग गर्न सक्दैन ।
- सम्पत्ति माथिको अधिकारले महिलाहरूलाई आर्थिक रूपमा सबल बनाउने मात्र होइन, कुनै पनि विषयमा आफ्ना निम्ति सही निर्णय लिन सक्ने आत्मबल पनि प्रदान गर्दछ ।
- सक्षम र सबल महिलाले नै आफ्नो अधिकारको सुरक्षा गर्न सक्दछन् । ■

जबर्जस्ती करणी (बलात्कार)

जबर्जस्ती करणी भनेको के हो ?

कुनै पनि व्यक्तिले आफ्नो यौन ईच्छा पूरा गर्न नाबालिकाको हकमा मंजुरी लिई वा नलिई र उमेर पुगेका महिलाको हकमा मंजुरी नलिई जबर्जस्ती यौन कार्य (करणी) गरेमा त्यसलाई जबर्जस्ती करणी भनिन्छ । साधारण बोलचालको भाषामा यसलाई बलात्कार पनि भनिन्छ ।

निम्न अवस्थाहरूमा महिलामाथि यौन सम्बन्ध राखेमा त्यसलाई जबर्जस्ती करणी भएको मानिन्छ : -

- क) १८ वर्ष भन्दा मुनिकी बालिकालाई निजको मञ्जुरी लिएर यौन कार्य गरेको भएता पनि त्यसलाई जबर्जस्ती करणी

गरेको ठहर्छ ।

- ख) महिलालाई निजको मञ्जुरी नलिई जबर्जस्ती यौन कार्य गरेमा त्यसलाई जबर्जस्ती करणी गरेको ठहर्छ ।
- ग) करकाप, अनुचित प्रभाव, डर, त्रास, भुक्त्यानमा पारी वा अपहरण गरी, बन्धक बनाई लिएको मञ्जुरीलाई मञ्जुरी मानिने छैन । होश ठेगानमा नरहेको अवस्थामा लिएको मञ्जुरीलाई मञ्जुरी मानिने छैन ।
- घ) गुदद्वार, मुखमा वा योनीमा लिंग केहीमात्र प्रवेश भएको रहेछ भने पनि यसलाई जबर्जस्ती करणी गरेको मानिने छ ।
- ङ) गुदद्वार वा मुखमा लिङ्ग पसाएमा वा लिङ्ग बाहेक अन्य कुनै वस्तु योनीमा प्रवेश गराएमा पनि जबर्जस्ती करणी गरेको मानिनेछ ।

जबर्जस्ती करणी गर्नेलाई कस्तो सजायको व्यवस्था गरिएको छ ?

- १० वर्षभन्दा कम उमेरका बालिकालाई जबर्जस्ती करणी गरेमा त्यस व्यक्तिलाई १६ वर्षदेखि २० वर्षसम्म कैद सजाय हुन्छ ।
- १० वर्ष वा सोभन्दा माथि तर १४ वर्षभन्दा कम उमेरकी बालिकालाई जबर्जस्ती करणी गरेमा त्यस व्यक्तिलाई १४ वर्षदेखि १६ वर्षसम्म कैद सजाय हुन्छ ।
- १४ वर्ष वा सो भन्दा माथि र १६ वर्षभन्दा कम उमेरकी बालिकालाई जबर्जस्ती करणी गरेमा त्यस व्यक्तिलाई १२ वर्षदेखि १४ वर्षसम्म कैद सजाय हुन्छ ।
- १६ वर्ष वा सो भन्दा बढी र १८ वर्षभन्दा कम उमेरकी महिलालाई जबर्जस्ती करणी गरेमा त्यस व्यक्तिलाई १० वर्षदेखि १२ वर्षसम्म कैद सजाय हुन्छ ।
- १८ वर्ष वा सोभन्दा बढी उमेरकी महिलालाई जबर्जस्ती करणी गरेमा त्यस व्यक्तिलाई ७ वर्षदेखि १० वर्षसम्म कैद सजाय हुन्छ ।

वैवाहिक बलात्कार सम्बन्धी कसुर :

वैवाहिक सम्बन्ध कायम रहेको अवस्थामा पतिले पत्नीलाई निजको मन्जुरी बेगर जबरजस्ति यौन सम्बन्ध राखेमा गरेमा वैवाहिक बलात्कारको कसुर हुन्छ ।

सजाय

पतिले पत्नीलाई जबर्जस्ती करणी गरेमा ५ वर्ष सम्म कैद सजाय हुन्छ ।

निम्न अवस्थामा जबर्जस्ती करणी गरेमा वैवाहिक सम्बन्ध कायम रहेको मानिने छैन, यस्तो अवस्थामा गरेको जबर्जस्ती करणी सम्बन्धी कसुरमा अन्य महिला विरुद्ध गरेको कसुर सरह सजाय हुन्छ ।

क. पतिसंग मानो छुट्टिई अंश मुद्दा चलेको ।

ख. पतिसंग अंश लिई छुट्टै बसेको ।

ग. पतिसंग सम्बन्ध विच्छेद मुद्दा चलेको ।

अन्तरिम सरछणात्मक आदेश पीडितले निवेदन दिई माग गरेमा अदालतले यस्तो पीडित पत्नीलाई बसी आएको घर मै बस्न दिन, खानलाउन दिन, कुटपिट नगर्न तथा शिष्ट वा सभ्य व्यवहार गर्न लाउन, आवश्यक उपचार गराउन, आवश्यक देखेमा पतिलाई अलग बस्न, पत्नीलाई भरण पोषणको व्यवस्था गर्न, दुःख दिन वा सताउने कार्य नगर्न, पत्नीको हित सुरक्षाको निमित्त आवश्यक कुरा गर्न गराउन अन्तरिम आदेश दिन सक्नेछ ।

हाडनाता करणी

आफ्नो जातिय समुदाय वा कुलमा चलिआएको चलन अनुसार विवाह गर्न हुने नाता सम्बन्धमा वाहेकका हाडनाता भित्रका व्यक्तिसंग जानीजानी करणी लिनुदिनु गरेमा त्यसलाई हाडनाता करणी भनिन्छ ।

आफ्नो हाडनाताभित्र करणी गरेमा के-कति सजाय तथा जरिवाना हुन्छ ?

आफ्नो जन्म दिने आमाको करणी गर्नेलाई जन्मकैदको सजाय हुन्छ ।

- आफुले जन्माएको छोरीलाई करणी गर्नेलाई जन्मकैदको सजाय हुन्छ ।
- सौतिनीआमा, सौतिनी छोरी, सहोदर दिदीबहिनी, ससुराले बुहारीलाई, बाजेले नातिनी पनातिनीलाई, जेठाजुले भाई बुहारीलाई,देवरले भाउजूलाई करणी गरेमा ४ वर्षदेखि १० वर्षसम्म कैद र ४० हजार रुपैयाँ देखि १ लाख रुपैयाँसम्म जरिवाना हुन्छ ।
- एकै हाँगाको तीन पुस्तासम्मको बजैलाई नाति वा पनातिले करणी गरेमा, काका वा ठूलो बुवाले भतिजीलाई, भतिजाले ठूलीआमा वा काकीलाई, ससुराले भतिजी बुहारीलाई, मामाले भान्जीलाई, भान्जाले माईजुलाई, आमा तर्फका ठुलीआमा वा सानी आमालाई छोरोले, सासुलाई जुवाईले करणी गरेमा ३ वर्ष देखि ६ वर्षसम्म कैद र ३० हजार देखि ६० हजार रुपैयाँसम्म जरिवाना हुन्छ ।
- माथि उल्लेखित नातादेखि बाहेक आफ्नो वंशका सात पुस्तासम्मका अन्य नातामा करणी भएमा हागो नाता र पुस्ता समेत विचार गरी १ वर्षदेखि ३ वर्षसम्म कैद १० हजारदेखि ३० हजार रुपैयाँसम्म जरिवाना हुन्छ ।

थप सजाय

सामूहिक जबर्जस्ती करणी: सामूहिक जबर्जस्ती करणी गरेमा, ६ महिना भन्दा बढीको गर्भवती, असक्त वा अपाङ्ग, वा शारिरीक वा मानसिक रुपमा अस्वस्थ महिलालाई वा हातहतियार देखाई जबरजस्ति करणी गरेमा माथि उल्लेखित उमेर अनुसारको सजायमा थप ५ वर्ष कैद सजाय हुन्छ ।

हाडनाता भित्रको जवरजस्ति करणी: कसैले हाडनाताकी महिलालाई जवरजस्ति करणी गरेमा उमेर अनुसार जवरजस्ति करणीमा हुने सजाय र हाडनाता करणीमा हुने सजाय समेत गरि दुवै सजाय गरिने छ ।

एच.आई.भी. पोजेटिभ तथा यौन रोग सार्ने नियतले जर्वजस्ती करणी गरेमा: आफूलाई मानवरोग प्रतिरोधक क्षमता नष्ट गर्ने जिवाणु (एच.आई.भी. पोजेटिभ) रोग भएको थाहा पाउँदा पाउँदै कसैले जर्वजस्ती करणी गरेको रहेछ भने त्यस्तो कसुरदारलाई १० वर्ष सम्म कैद १ लाख रुपैयाँसम्म जरिवाना हुनेछ । त्यस्तो रोग सार्ने नियत नभई लापरवाही वा हेलचेक्राईबाट सर्न गएको रहेछ भने ३ वर्ष सम्म कैद र ३ हजार रुपैयाँ सम्म जरिवाना हुनेछ ।

- अन्य सरुवा यौन रोग भएको थाहा पाउदा पाउदै जर्वजस्ती करणी गरेमा तीन वर्ष सम्म कैद र तीस हजार रुपैयाँ सम्म जरिवाना हुन्छ ।
- पीडित आफै त्यस्तो रोग लागेको व्यक्तिसंग यौन सम्पर्क गर्न गएको रहेछ भने उपरोक्त कसुर गरेको मानिने छैन ।

कैद वा थुनामा रहेकी कुनै महिला विरुद्ध भएको जर्वजस्ती करणी : कैद वा थुनामा रहेकी कुनै महिलालाई सरकारी कर्मचारीले करणी गरेमा वा करणी गर्न अरु कसैलाई संयोग पारी, मिलाई दिई करणी गराएमा । ३ वर्ष कैद वा अन्य कानुन अनुसार पनि सँजाय हुने रहेछ भने सो सँजाय समेत थप हुनेछ ।

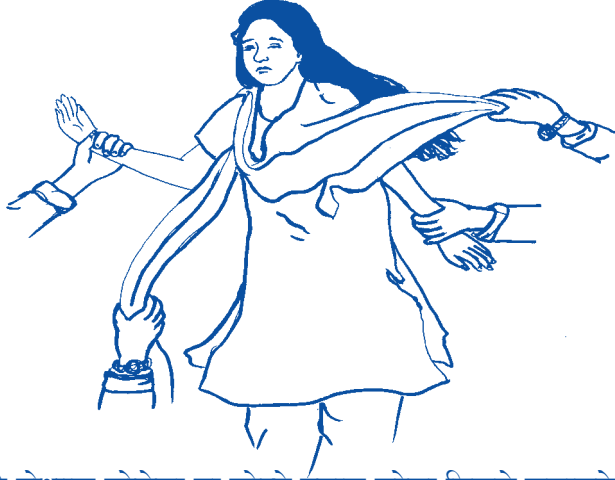
आफ्नो संरक्षण वा सुरक्षामा रहेको व्यक्ति विरुद्ध भएको जर्जस्ती करणी : आफ्नो संरक्षण वा सुरक्षामा रहेको व्यक्तिलाई त्यसरी संरक्षण दिने वा हेरविचार गर्ने व्यक्तिले करणी गरेमा वा करणी गर्न अरुलाई सहयोग गरेमा वा होस ठेगानमा नरहेकी वा शारिरीक वा मानसिक रोग लागी उपचार वा पुर्नस्थापना गर्न राखिएकी कुनै महिलालाई त्यस्तो उपचार वा पुर्नस्थापना गर्ने संस्थाका पदाधिकारी वा कर्मचारीले करणी गरेमा, ३ वर्ष कैद वा अन्य कानुन अनुसार पनि सँजाय हुने रहेछ भने सो सँजाय समेत थप हुनेछ ।

सेवाग्राही विरुद्ध भएको जर्जस्ती करणी : सरकारी वा निजी कार्यालयमा कार्यरत वा कुनै पेशागत सेवा वा व्यवसायिक कामको लागी आएको सेवाग्राही संग सो कार्यालयको कर्मचारीले कार्यालयको काम गर्दा वा त्यस्तो सेवा उपलब्ध गराउदा वा गराउने स्थानमा करणी गर्न वा करणी गर्न अरुलाई सहयोग गर्न सहयोग गरेमा चार वर्षसम्म कैद र चालिस हजार रुपैयाँसम्म जरिवाना हुनेछ र अन्य कानुन अनुसार पनि सँजाय हुने रहेछ भने सो सँजाय समेत थप हुनेछ । ■

यौन सम्बन्धि अन्य कसूरहरु

यौन दुर्व्यहार सम्बन्धि कसूर : आफ्नो पति पत्नी बाहेक अन्य व्यक्तिलाई निजको मन्जूरीबिना करणीको आशयले समातेमा वा निजको संवेदनशिल अंग छोएमा वा छुत्त प्रयास गरेमा, निजको

भित्री पोशाक खोलेमा वा खोलने प्रयास गरेमा निजले लगाउने भित्री पोशाक लगाउन वा फुकाल्न कुनै किसीमले बाधा गरेमा, निजलाई अस्वभाभिक रुपमा कुनै एकान्त ठाउमा लगेमा, यौन सम्बन्धि आफ्नो अंग छुन समाउन लगाएमा, निजसंग अशिलल वा अन्य त्यस्तै प्रकारको शब्द मौखिक लिखित वा सांकेतिक रुपमा वा विद्युतिय माध्यमबाट प्रयोग गरेमा, अशिलल चित्र वा तस्विर देखाएमा, यौनका आशयले जिस्क्याएमा वा हैरानी दिएमा वा निजसंग अस्वभाविक अवान्छित वा अर्मयादित व्यवहार गरेमा यौन दुव्यवहारको कसूर गरेको मानिन्छ । यस्तो कसूर गर्ने व्यक्तिलाई तीन वर्ष सम्म कैद र तीस हजार रुपैयाँ सम्म जरिवाना हुन्छ ।

बाल यौन दुरुपयोग : कसैले करणी गर्ने उदेश्यले अस्वभाविक रुपमा एकान्तमा लगेमा, यौनसम्बन्धि अंग छुने समाउने गरेमा वा आफ्नो यौन सम्बन्धि अंग छुन समाउन लगाएमा वा अन्य अस्वभाविक यौनजन्य व्यवहार गरेमा बाल यौन दुरुपयोग कसूर गरेको मानिन्छ ।

यस्तो कसूर गर्ने व्यक्तिलाई तीन वर्ष सम्म कैद र तीस हजार रुपैयाँ सम्म जरिवाना हुन्छ ।

अप्राकृतिक मैथुन सम्बन्धि कसूर : कसैले कसैको मन्जूरी बिना अप्रकृतिक मैथुन गरे वा गराएमा यस्तो कसूर गर्ने व्यक्तिलाई तीन वर्ष सम्म कैद र तीस हजार रुपैयाँ सम्म जरिवाना हुन्छ ।

जबर्जस्ती करणी गर्ने व्यक्तिलाई पीडित महिलाले मारेमा के हुन्छ ?
प्रत्येक व्यक्तिलाई आफ्नो तथा अरु कसैको जिउ ज्यान वा सम्पत्तिलाई कुनै गैर कानुनी क्षतिबाट बचाउनको लागि तत्काल कुनै काम नगरेमा बचाउन सकिदैन भन्ने मनासिब कारण स्वरुप केही गर्दा भए गरेको कुनै काम कसूर मानिने छैन ।

यदि कुनै पनि महिलाले आफु माथी जबर्जस्ती करणी हुने सम्मको ठूलो डर त्रास परि करणी नहुदै वा उसै वखत केही गर्दा निज करणी गर्ने मान्छेलाई मारेमा ती महिलालाई सजाय हुँदैन ।

अदालती कार्यवाही सम्बन्धमा कानुनले विशेष व्यवस्था गरेकोछ :-

(क) यौन सम्बन्धी अपराधमा बन्द इजलासको व्यवस्था :-

यौनसँग सम्बन्धित अपराधको मुद्दाको सुनुवाईमा मुद्दासँग सम्बन्धित कानुन व्यवसायी, अभियुक्त, पीडित र निजको संरक्षक, अड्डाले अनुमति दिएको प्रहरी र अदालतका सम्बन्धित कर्मचारीमात्र मुद्दाको कारवाही भइरहेको इजलासमा उपस्थित हुन सक्दछन् ।

(ख) पीडितको बयानमा विशेष व्यवस्था :-

जबर्जस्ती करणी मुद्दामा पीडितको बयान गराउँदा महिला कर्मचारी नभएमा समाजसेवी महिलाको रोहवरमा अन्य कर्मचारीले बयान गराउनु पर्दछ ।

जबर्जस्ती करणीमा कहाँ उजुरी गर्नुपर्दछ ?

यदि कसैलाई जबर्जस्ती करणी (बलात्कार) भएमा जबर्जस्ती करणी हुनासाथ वा भएको थाहा पाउनासाथ तुरुन्तै नजिकैको प्रहरी चौकीमा लिखित वा मौखिक उजुरी थाहा पाउने जो सुकैले पनि गर्न सक्छ । ।

जबर्जस्ती करणीमा कहिले उजुरी गर्नुपर्दछ ? (हृदय्याद)

सकेसम्म तुरुन्तै उजुरी गर्नुपर्दछ, नभएमा जबर्जस्ती करणी भएको १ वर्ष भित्रमा उजुरी दिइसक्नु पर्दछ, तर थुनामा रहेको तथा बन्धक बनाएको अवस्थामा भने मुक्ती पाएको मितिले तिन महिना भित्र उजुरी गर्नुपर्ने छ । नत्रभने उजुरी लाग्दैन । हाडनाता करणीको हकमा भने जहिलेसुकै पनि उजुर लाग्न सक्नेछ ।

जबर्जस्ती करणीमा कसले उजुरी गर्न सक्दछ ?

जबर्जस्ती करणीमा पीडित आफैले वा पीडितको परिवार, आफन्त वा जोसुकैले उजुरी दिन सक्दछ ।

जबर्जस्ती करणी भएमा तुरुन्तै के गर्नु पर्दछ ?

- बलात्कार हुँदा लगाएको लुगा, कट्टु र यौन अंग नधुने, धोएमा प्रमाणहरु नष्ट हुन्छन् । उक्त कपडाहरु खोलेर सुरक्षित राख्ने ।

- तुरुन्तै नजिकको प्रहरी चौकी, महिला तथा बालबालिका सेवा केन्द्रमा गएर लिखित वा मौखिक जाहेरी दरखास्त दिने ।
- प्रहरीलाई लिएर तुरुन्तै शारिरीक परीक्षणका निम्ति अस्पताल जाने, जबर्जस्ती करणी हुँदा लगाएका कपडा समेत जाँच गराउने, बलात्कारमा डाक्टरको रिपोर्ट महत्वपूर्ण हुन्छ ।

जबर्जस्तीवाट बच्नका लागि के-कस्ता सावधानीहरु अपनाउनु पर्दछ?

- अति घनिष्ठ पुरुषसँगको मैत्री सम्बन्धबाट होशियार रहनुहोस् ।
- आफ्नो व्यक्तिगत विवरण जस्तै: नाम, ठेगाना, फोन नं फेसबुक जस्ता समाजिक संजाल मार्फत नखोल्नुहोस् ।
- अपरिचित व्यक्तिहरूसंग आफ्नो व्यक्तिगत विवरण दिएर अनावश्यक कुरा नगर्नु होस् ।
- अन्धकारमय क्षेत्रमा हिंड्दा होशियार भई हिंड्नुोस्, सकेसम्म एकलै नहिंड्नुोस् ।
- जोसुकैले दिएको खानेकुरा नखानोस् वा पेय पदार्थ नपिउनुोस् र उपहार नलिनोस् ।
- पुरुष साथीले घुम्न जाऊँ भन्दैमा जताततै एकलै घुम्न नजानोस् ।
- आफु कहि जादा वा बाहिर घुम्न जादा परिवारलाई जानकारी दिएर मात्र जानुहोस् ।
- शिक्षकहरुलाई तथा अन्य ब्यक्तिलाई पनि शरीरका अंगहरु छुन समाउन नदिनुहोस् ।
- बालबालिकालाई उनिहरुका यौन अंगहरुको बारेमा, राम्रो मनसायले गरीएको स्पर्श र नराम्रो मनसायले गरिएको स्पर्शको सम्बन्धमा जानकारी दिलाउनु होस् ।
- बालबालिकालाई खुलेर बोल्ने वातावरण दिनुहोस् र उनिहरुको कुरालाई ध्यानपूर्व सुनिदिनुहोस् ।

यो पनि थाहा पाइराख्नुोस्:

- धेरैजसो बालबालिका र किशोर किशोरीहरुमाथि यौन शोषण गर्ने व्यक्ति प्रायः आफ्नै नजिक सम्बन्धका व्यक्तिहरु हुने गर्छन् ।
- आफूमाथि कसैले यौन शोषण गरिरहेको छ भने त्यो कुरा लुकाउनु हुँदैन । आफ्नो विश्वासका साथी अथवा अभिभावकलाई भनिहाल्नु पर्दछ ।
- कसैले बलात्कार गर्न लागेमा कराएर, हल्ला गरेर अरुको ध्यान आकर्षण गरिहाल्नु पर्दछ ।
- बलात्कारबाट पीडित महिलालाई पूनर्स्थापनागर्न, बलात्कारीलाई सजायँ दिन र पिडीतलाई न्याय दिलाउन सहयोग गरौँ । ■

छाउपडी

महिला रजस्वला वा सुत्केरी अवस्थामा छाउपडीमा राख्न वा यस्तै अन्य कुनै किसिमको भेदभाव छुवाछुत वा अमानविय व्यवहार गर्न गराउनु हुँदैन ।

सजायँ

यस्तो कसुर गर्ने व्यक्तिलाई तीन महिना सम्म कैद वा तीन हजार रुपैयाँसम्म जरिवाना वा दुवै सजायँ हुनेछ ।

कुनै राष्ट्र सेवकले यो कसुर गरेमा निजलाई थप तीन महिनासम्म कैदको सजायँ हुनेछ ।

क्षतिपुर्ति

पिडीतलाई पुगेको पिडा वा क्षति वापत मनासिक माफिकको क्षतिपुर्ति भराईदिनँ पर्ने ।

हदम्याद

छाउपडी सम्बन्धि कसूर भए गरेको मितिले ६ महिना भित्र उजूर गर्नेछ। ■

गाली बेइज्जती

गाली

कसैले कसैलाई होच्याउने नियतले बोली वा वचनले अपमानजनक शब्द प्रयोग गरेमा निजले गाली गरेको मानिन्छ।

सजायँ

यस्तो कसूर गर्ने व्यक्तिलाई १ वर्ष सम्म कैद वा १० हजार रुपैयाँ सम्म जरिवाना वा दुवै सजायँ हुन्छ।

बेइज्जती

अरुको ईज्जतमा धक्का पुर्याउने नियतले वा धक्का पुग्नसक्छ भन्ने जानजानी वा विश्वास गर्ने मनासिव कारण भई लेखेर, आचरण, चिन्ह वा जुनसुकै तवरले त्यस्तो व्यक्तिलाई अरुको दृष्टीमा निजको चरित्र, आचरण नैतिकता वा ख्यातिलाई होच्याउने गरि चरित्रहत्या गरेमा दोष लगाएमा वा प्रचारप्रसार, प्रकासन गरेमा कसैको

वेईज्जति हुने चिज जान जानी बिक्री वितरण गरिएमा, ब्यंग गरी वा घुमाउरो तवरले कुनै आक्षेप लगाएमा वेईज्जती गरेको मानिन्छ ।

सजायँ

यस्तो कसूर गर्ने व्यक्तिलाई २ वर्ष सम्म कैद र २० हजार रुपैयाँसम्म जरिवाना वा दुवै सजायँ हुनेछ ।

विद्युतिय वा आम सञ्चार माध्यमवाट वेईज्जति गरे गराएमा थप १ वर्ष कैद र दश हजार जरिवाना हुनेछ ।

क्षतिपुर्ति

कसैले कसैको वेईज्जति गरेको ठहरिएमा कसूरको गाम्भिर्यता, व्यक्तिको प्रतिष्ठामा पर्न गएको असर समेतलाई विचार गरी मनासिब क्षतिपुर्ति र मुद्दामा लागेको खर्च समेत भराउनु पर्छ ।

उजुरी लाग्ने निकाय

गाली वेईज्जती भएमा जिल्ला अदालतमा फिराद दिनुपर्दछ ।

हदम्याद

यो ऐन अन्तर्गत मुद्दा चलाउनु पर्ने कारण भएमा त्यस्तो कारण परेको मितिले ३ महिनाभित्र नालिस दिनुपर्दछ । ■

विवाहमा लेनदेन (दाईजो तिलक) तिरुद्को व्यवस्था

आफ्नो परम्परा देखी चलि आएको सामान्य उपहार, भेटी, दक्षिण वा शशिरमा लगाएको एकसरो गहना बाहेक विवाह गर्ने दलाहा वा दुलहीको तर्फवाट कुनै किसीमको चल, अचल, दाईजो वा कुनै सम्पत्ति माग गरि वा लेनदेश शर्त राखी विवाह गर्न गराउन हुँदैन ।

सजायँ

यस्तो कसूर गर्ने व्यक्तिलाई ३ वर्ष सम्म कैद वा ३० हजार रुपैयाँसम्म जरिवाना वा दुवै सजायँ हुनेछ। सम्पत्ति लिएको भए फिर्ता गर्नुपर्नेछ। कसैले विवाह गरिसकेपछि चल, अचल सम्पत्ति वा दाईजो माग गर्ने वा त्यस्तो चल अचल सम्पत्ति वा दाईजो नदिएको कारणले दुलही वा निजको नातेदारलाई कुनै किसीमले हैरान पार्ने, सताउने वा अपमानजन्य व्यवहार गर्नु हुँदैन।

सजायँ

यस्तो कसूर गर्ने व्यक्तिलाई ५ वर्ष सम्म कैद वा ५० हजार रुपैयाँ सम्म जरिवाना वा दुवै सजायँ हुनेछ। सम्पत्ति लिएको भए फिर्ता गर्नुपर्नेछ।

हदम्याद

थाहा पाएको मितिले ३ महिना भित्र उजुरी दिनु पर्नेछ। ■

तेजाब वा अन्य रासायनिक, जैविक वा विषालु पदार्थ प्रयोग तिरुद्ध व्यवस्था

कसैले कसैलाई तेजाब वा यस्तै प्रकारका अन्य रासायनिक जैविक वा विषालु पदार्थ प्रयोग गरी वा छर्किई वा त्यस्तो पदार्थले पोली, डामी, दली, घसी जिउमा पीडा गराउने वा अनुहार वा शरीरको कुनै अंग कुरूप पार्ने काम गर्नु गराउनु हुँदैन।

सजायँ

अनुहार कुरूप पारेमा ५ वर्ष देखी ८ वर्षसम्म कैद र १ लाख

देखी ५ लाख सम्म जरिवाना

अन्य अंग कुरुप पारेमा वा पीडा पुर्याएमा ३ वर्ष देखी ५ वर्ष सम्म कैद ५० हजार देखी ३ लाख रुपैयाँ सम्म जरिवाना ।

क्षतिपुर्ति

जरिवाना वापत को सम्पूर्ण रकम पिडीतलाई क्षतिपुर्तिवापत दिनु पर्नेछ ।

हदम्याद

यस्तो कसुर भए गरेको मितिले एक वर्ष भित्र उजुरी दिई सक्नु पर्नेछ । ■

गर्भ संरक्षण विरुद्धको कसुर

कसैको गर्भ पतन गर्ने वा गराउने नियतले वा गर्भ पतन हुन सक्छ भन्ने जानीजानी वा विश्वास गर्ने पर्ने काम गरी गर्भपतन गराउन हुँदैन । गर्भवति महिलालाई करकाप वा धमकी दिई ललाई फकाई वा प्रलोभनमा पारी गर्भपतन गराउनु हुँदैन ।

सजाय

यस्तो कसुर गर्ने गराउने व्यक्तिलाई

- १२ हप्तासम्मको गर्भ भए १ वर्ष कैद र १० हजार रुपैयाँसम्म जरिवाना
- १२ हप्ताभन्दा बढी २५ हप्तासम्मको भए ३ वर्ष कैद र ३० हजार रुपैयाँसम्म जरिवाना
- २५ हप्ताभन्दा बढीको गर्भ भए ५ वर्ष सम्म कैद र ५० हजार रुपैयाँसम्म जरिवाना
- गर्भपतन गर्ने कसुर गर्दा तत्काल गर्भपतन नभई बच्चा

जिउदो जन्मि जमिँके बच्चा तत्काल मरेमा गर्भपतन गराएको नै मानिनेछ ।

- कसैले गर्भवति महिलाको ज्यान लिन उद्योग गर्दा त्यस्ती महिला नमरी २५ हप्ता वा सो भन्दा माथीको गर्भ पतन हुन गएमा अन्य कानुन बमोजिम हुने सजायँमा थप ५ वर्ष कैद हुनेछ ।

गर्भवति महिला विरुद्ध कुनै रिसईविले कुनै काम गर्दा गर्भपतन हुन गएमा गर्भपतन गर्ने नियत भएता पनि निम्न बमोजिम सजायँ हुन्छ ।

- १२ हप्तासम्मको गर्भ भए १ वर्ष कैद
  - १२ हप्ताभन्दा बढी २५ हप्तासम्मको भए ३ वर्ष कैद
  - २५ हप्ताभन्दा बढीको गर्भ भए ५ वर्ष सम्म कैद
- गर्भपतन गर्ने उदेश्यले गर्भमा रहेको भ्रुणको लिंग पहिचान गर्न गराउन हुँदैन र लिंग पहिचान भए पछि गर्भपतन गर्न गराउन हुँदैन । सो कसूर गरेमा निम्न बमोजिम सजायँ हुन्छ ।
- गर्भपतन गर्ने उदेश्यले गर्भमा रहेको भ्रुणको लिंग पहिचान गर्ने र गराउने लाई ३ महिना देखी ६ महिनासम्म कैद ।
  - लिंग पहिचान गरी गर्भ पतन गर्ने गराउनेलाई लेखिएके सजायँमा थप एकवर्ष कैद ।

हृदम्याद

- यस्तो कसूर भए गरेको मितिले ६ महिना भित्र उजूरी दिई सक्नु पर्नेछ तर, निम्न अवस्थामा गरिएको गर्भपतनलाई कसूर मानिने छैन ।
- गर्भवति महिलाको मन्जुरीले १२ हप्ता सम्मको गर्भ पतन गराएकोमा

- गर्भपतन नगराएमा महिलाको जिउज्यानमा खतरा पुग्न सक्ने, निजको शारिरीक वा मानसिक स्वास्थ्य खराव हुनसक्ने वा विकलांक बच्चा जन्मन्छ, भन्ने डा.को राय भएमा त्यस्ती महिलाको मन्जुरीले गर्भपतन गराएको र जर्वजस्ति करणी र हाडनाता करणीबाट रहेको १८ हप्ता सम्मको गर्भ पतन गराएकोमा
- एच.आई.भि वा त्यस्तै प्रकृतिको अन्य निको नहुने रोग शरिरमा भएकी महिलाको मन्जुरीले गर्भपतन गराएकोमा ।

अपमानजनक वा अमानविय व्यवहार सम्बन्धि कसूर

- बोक्सा वा बोक्सीको आरोप लगाउने, वा
- बोक्सा वा बोक्सीको आरोप लगाई बसोबास गरेको ठाउँबाट निकाला गर्ने,
- सामाजिक बहिष्कार गर्ने, वा
- अन्य जुनसुकै काम गरी क्रुर, अमानविय वा अपमानजन्य व्यवहार गर्ने ।

सजायँ:

यस्तो कसूर गर्ने व्यक्तिलाई ५ वर्ष सम्म कैद र ५० हजार रुपैयाँसम्म जरिवाना हनेछ । ■

Supported by:

 **OPEN SOCIETY
FOUNDATIONS
JUSTICE INITIATIVE**